

BALKANLAR: ETNİK KARMAŞANIN DİLSEL BOYUTLARI

Bilgehan A. Gökdağ*

ÖZET

Balkanlarda etnik kimliğin en önemli belirleyicisi dindir. Son zamanlarda ise dil üzerinden etnik sınırlar çizilmekte ve uluslar imal edilmektedir. 19. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan gramer kitapları bölgede milliyetçi düşünceleri uyandırmıştır. Aslında aynı dile dayansalar da Yugoslavya'nın parçalanmasıyla birlikte bu coğrafyada Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Karadağca gibi diller ve onları konuşan uluslar oluşmuştur. Dil üzerinden yapılan etnik tanımlamalar etnik karmaşanın da en uç noktaya taşınmasına hizmet etmektedir.

Anahtar kelimeler: dil, Balkanlar, etnik karmaşa, kimlik

ABSTRACT

Confession is the most important determinant of ethnic identity in the Balkans. Nowadays, however, ethnic boundaries are marked and nations are produced in terms of languages. Grammar books written in the 19th century awakened nationalism in the region. Though their linguistic roots are the same, dismemberment of Yugoslavia led to appearance of some languages like Serbian, Croatian, Bosnian and Montenegrin, and of peoples speaking in them. Ethnic definitions based on language serves only to carry ethnic chaos to the utmost point.

Keywords: Language, the Balkans, ethnic chaos, identity

Avrupa'nın güneydoğusunda bulunan Balkan Yarımadası; Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya, Türkiye'nin Avrupa yakası ile Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsız devletler olarak ortaya çıkan Makedonya, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'ı içine alan bir bölgedir. Çok yakın bir zamanda Sırbistan'ın özerk bir bölgesi olan Kosova da bağımsızlığını ilân etmiş; böylece bölgenin siyasî ve coğrafi haritası yeniden değişmiştir.

Balkan kelimesi "sık ormanlarla kaplı dağlık bölge; sarp ve ormanlık dağ"¹ anlamına gelir.² Bu adla anılan coğrafya da gerçekten dağlık bir gö-

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırıkkale. batsiz@yahoo.com

rünüm arz eder. Yarımada'nın, bazı bölgeler arasında irtibatı zorlaştıracak kadar dağlık olması kültür, dil, din ve gelenekler üzerinde çok önemli etkilere sahip olmuştur. Çünkü dağların geçit vermemesi, beraberinde dışa kapalılığı getirmiş; iletişime ve etkileşime imkân tanımamış; dolayısıyla da kültürlerin farklı biçimlerde gelişmesine yol açmıştır. Yine aynı sebeple bazı bölgelerde çok eski gelenekler, neredeyse hiç değiştirilmeden uzun yıllar devam ettirilebilmiştir.

Milliyetçilik kuramları açısından bakıldığında, bir coğrafya üzerinde ilk olmak ya da tarihsel geçmişlik bakımından önde bulunmak, o coğrafya üzerindeki hak taleplerine meşru bir zemin hazırlamaktadır. Çünkü “doğduğu evde oturmak”, topluluk üyelerinin temel hakkı olarak görülmekte ve dışarıdakilerin de bu hakkı kabul etmeleri beklenmektedir.³ Ancak Balkanlarda çok fazla hak talebi vardır ve bu sebeple de halklar birbiriyle anlaşmazlık içindedir. Balkan coğrafyasında kimliği oluşturmada kullanılan “düşman” ya da “öteki” genellikle yan komşu olmaktadır. Yan komşu, hem sınırların diğer tarafındaki devlet/millet hem de –Balkanlardaki halkların iç içe geçmişliğinin bir sonucu olarak- o milletin bu devlet içerisindeki azınlık olarak kalan unsurları yani yan evdeki insan anlamında kullanılabilir.⁴

Çok uluslu bir tablo sergileyen yarımada'nın en eski sakinleri, Yunanlılar ve İllirya kökenli Arnavutlardır. Bu ikisi dışında bölgeye Kimmer, Galat, Trak, Kelt, İskit, Avar, Hun, Vizigot, Ostrogot, Peçenek, Kuman, Bulgar ve Slav gibi toplumlar da gelmiştir. Ancak bu milletlerin hepsi bölgede kalıcı olmamıştır. Sadece bir kısmı, geldiği toprakları kendisine vatan edinmiş; bir kısmı ayrılmış; bir kısmı ise yerel halklarla kaynaşarak asıl kimliğini yitirmiştir.

Balkan tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden Osmanlı Devletinin bölgeye gelişi ise 14. yy.ın ortalarına rastlamaktadır. Rumeli'ye geçişle başlayan devletin hâkimiyeti, 5 yy. kadar uzun sürmüştür. Osmanlı, bu coğrafyada hızla yayılmış; siyasal, dinsel ve kültürel açılardan kendisini kabul ettirerek kısa zaman içinde büyümüştür. Ancak bu başarının sadece devletin gücünden kaynaklandığı söylenemez. Çünkü Türk kültürünün bu kadar kolay benimsenmesi ve varlığını uzun yıllar devam ettirebilmesi,

¹ Ancak kelime, zaman içinde çok anlamlı hâle gelmiş ve özellikle 19. yy.ın sonlarında coğrafi anlamının yanı sıra siyasal yan anlamlar kazanmıştır.

² (Balkan adıyla ilgili olarak bkz. Maria Todorova (2003), *Balkanları Tahayyül Etmek* (çeviren: Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.53-85; Halil İnalçık, “Balkan”, *Encyclopedia of Islam (New Edition)*, vol. 1, Leiden: Brill, 1986, s.998; Besim Darkot “Balkan”, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 2, Eskişehir: MEB Yayınları, 1997, s.280-283.

³ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* (çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002, s.54-55.

⁴ Gözde Kılıç Yaşın, “Makedonya Örneğinde Yeni Devlet Modeli”, *Kamu Ruhu: Postmodern Kimliksizliğe Karşı Duruşlar* (ed. İkbâl Vurucu-Mustafa Yiğit), Konya: Palet Yayınları, (2011), s.353-354.

bölgeye Osmanlılardan önce gelen Türklerle de ilgilidir. Nitekim Hunlardan itibaren farklı zaman dilimlerinde bölgeye yerleşen bazı Kıpçak ve Oğuz Türk boyları buralarda çeşitli kültür katmanları⁵ oluşturmuşlardır. Gagavuz Türklerinin bu husustaki rolü üzerinde ayrıca duranlar da vardır. Meselâ Kemal Karpat, Osmanlıdan çok önceleri buraya yerleşen Gagavuzların, bölgeye Anadolu'dan geldiklerini ve bunların İzzettin Keykavus'un soyundan olduklarını; dolayısıyla da etnik ve kültürel yapı üzerinde bu Türk unsurunun önemli etkiler bıraktığını söylemektedir.⁶ Devletin bu topraklarda yürüttüğü politikalar da, sözü edilen başarı açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunun için Stefan Duşan ile Fatih Sultan Mehmet'in kanunnameleri arasındaki farka bakmak bile bir fikir vermektedir. Meselâ Duşan kanunları, köylüye Knez yararına haftada iki gün çalışma emrederken, Fatih zamanında bu süre yılda üç güne indirilmiştir.⁷

Asırlarca süren egemenliğin ardından, imparatorluğun çöküş yıllarında Balkan yarımadası, Osmanlı'nın en bunalımlı bölgelerden birisi hâline gelmiştir. Çünkü büyük devletlerin çıkar hesapları, dikkatleri bölgenin üzerine çekmiş; bağımsızlık hareketleri etkisini arttırarak kopuşların devam etmesine sebep olmuş; ortaya çıkan bağımsız devletler daha fazla toprak için birbirleriyle ve dışarıdaki düşmanlarıyla çekişmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda da bölgenin siyasî ve coğrafi yapısı büyük ölçüde değişmiş; yaşanan savaşlar, sınırların yeniden çizilmesine ve zaten var olan azınlık meselesinin büyüyerek devam etmesine yol açmıştır.

Değişik dönemlerde farklı tanımları yapılmış olmakla birlikte *azınlık* kavramı, genel olarak "bir ülkede çoğunluğu oluşturan nüfustan dil, din ve etnik köken bakımından farklı özellikler taşıyan topluluklar"⁸ ifade etmek için kullanılmaktadır. Dilsel olan azınlıkların ana kimlik öğeleri ve başat toplumdan ayrıldıkları yön dilleridir. Dini yenilenme döneminde daha çok dini azınlıklar ön plandayken, bu dönemi müteakiben Protestanlık mezhebinin ortaya çıkması nedeniyle Hıristiyanlığın birleştirici olma özelliğini kaybetmesi ve milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması sonucu dilsel azınlıklar ortaya çıkmıştır. Günümüzde görülmektedir ki dilsel ayrılık kültürel olarak ayrılmanın ana ögesidir. Çünkü genelde bir dil azınlığı aynı zamanda etnik veya ulusal azınlığı oluşturmaktadır. Bu nedenle bir çoğunluk dili-

⁵ bkz. Erman Artun, "Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde Türk Ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim", *Folklor/Edebiyat*, 33/1 (2003), s. 99-105.

⁶ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çeviren: Recep Boztemur), Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.373-411.

⁷ bkz. Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996, s.67-108.

⁸ Okan Gümüş-Aziz Sevi, *Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Ankara: Polat Yayınları, 1996, s.209.

nin diyalekti azınlık dili olarak kabul edilmez.⁹ Dilsel azınlık kavramı Kişisel (Medeni) ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27.Maddesinde: "Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler"¹⁰ şeklinde geçerek uluslararası hukukta kabul görmüştür. Bu azınlıklara örnek olarak İtalya'da yaşayan Franko-Provençaller ve Walserler verilebilir.¹¹ Başka bir açıdan Balkanlar, sahip olduğu coğrafi bütünlüğe rağmen, tarihi gelişmeler sonucu, oldukça karmaşık bir etnik çoğulculuğu dil ve din farklılıklarını içerir. Balkanlarda Müslümanların, Hıristiyanların ve Yahudilerin kültürel miraslarını yan yana görmek mümkündür. Bu özellikleri nedeniyle tarih boyunca bunalımlardan ve istikrarsızlıktan kurtulamamıştır. Etnik çoğulculuk ile din ve dil farklılıkları, Balkanlara yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesinde, bölge içi ve bölge dışı devletlerce kullanılmış, istismar edilmiştir. Bu hususun günümüzde de geçerli olduğu söylenebilir.¹²

Balkan Yarımadasında yakın zamana kadar başka bir ülkenin toprağında kalmış en büyük azınlığı, Kosova'da bulunan Arnavutlar oluşturmaktaydı. Aslında nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen Kosova Arnavutlarının azınlık konumunda bulunması, kavramın tanımına da ters düşmekteydi. Ancak 17 Şubat 2008'de Kosova'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilân etmesi, durumu değiştirmiş gözükmektedir.

Yugoslavya'nın parçalanması, azınlıklar meselesine farklı boyutlar kazandırmıştır. Bilindiği gibi Yugoslavya, 1990 yılının sonlarında siyasi bakımdan Balkanlardaki en karışık ülkedir. Ekonomideki kötü gidiş, bölgesel adaletsizlikler, federal yapı içerisinde Sırbistan'ın öne çıkmasının yarattığı rahatsızlık, bu rahatsızlığı dengelemek adına Kosovo ve Voyvodina'ya özerklik verilmesi, fakat bu durumun da Sırbistan'ın milliyetçi duygularını öne çıkarması ve Tito'nun ölümü gibi sebepler, Yugoslavya'nın parçalanmasını hazırlayan etkenler olmuştur.¹³ Nitekim altı cumhuriyetten oluşan ülkede çözümler birbirini izlemiştir. Önce Hırvatistan, arkasından Slovenya, sonra Makedonya ve 1992'de de Bosna-Hersek, bağımsızlığını ilân etmiş ve Yugoslavya'dan geriye yalnızca Sırbistan ve Karadağ kalmıştır. Bu iki devlet de bir araya gelerek 1992 yılında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyetini kurmuştur. Ancak bu cumhuriyet, 14 Mart 2002'de iki ülke

⁹ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanımaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004, s.22.

¹⁰ Ayşe Özkan-Duvan, "Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları", *Avrasya Dosyası: Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*, Cilt 10, Sayı 2 (2004), s. 191.

¹¹ Kurubaş, a.g.e., s.22.

¹² Muharrem Taş, *Bulgaristan ve Yunanistan'da Türk Azınlıkların Siyasi Hakları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.58.

¹³ Osman Metin Öztürk, "Balkanlar: Genel Durum ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Kök Araştırmalar*, 1/2 (1999), s.236.

arasında imzalanan bir anlaşma ile son bulmuş; birliği oluşturan unsurlar bu defa “Sırbistan ve Karadağ” adıyla bir ülke oluşturmuşlardır. Birliğin tamamen yok olması ise 2006 yılına rastlamaktadır. Halkın bağımsızlık istekleri neticesinde 3 Haziran 2006’da Karadağ, resmen Sırbistan’dan ayrılmış ve böylece Yugoslavya tamamen dağılmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni tablo ile birlikte, azınlıkların durumu daha da karmaşık bir hâle gelmiştir. Eskiden ortak bir ülkenin vatandaşı olanlar, sahip oldukları her şeyi (dillerini, milliyetlerini, devletlerini) kaybetmiş ve birbirlerinden hak talep eder hâle gelmişlerdir. Bu durum da bölgedeki sükûneti bozacak sonuçları beraberinde getirmiştir. Meselâ Sırbistan’ın Bosnalı Sırp, Hırvatistan’ın da Bosnalı Hırvatların yanında yer alarak onları desteklemesi, Balkan coğrafyasında 20. yy.ın en kanlı sahnelerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Balkanlarda etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, öncelikle ırk ya da dil değil, dindir. Bunu değişik ülkelerin uygulamaları açısından göstermek mümkündür. Türkiye’nin, eski Osmanlı tebaası olan Müslümanları (Boşnak, Arnavut ve Pomakları) Türk olarak kabul etmesi ve onların özgürce Türkiye’ye gelip yerleşmelerine imkân tanınması, burada dinsel kimliğin bir kriter olarak kabul edildiğini göstermektedir. Çünkü Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olan Gagavuz Türklerine aynı hak tanınmamıştır. Oysa Gagavuzlar, Hıristiyan olmalarına rağmen Türk soyundan gelmekte ve Türkçe konuşmaktadırlar. Boşnaklar, Arnavutlar ve Pomaklar ise Müslümandır, ancak dilleri Türkçe değildir. Osmanlı Devletinin mirası bu topraklarda kalan Müslüman halklarda mevcuttur. Balkanlarda yaşayan bir buçuk milyonluk Türk nüfusu kadar on milyona yakın Müslüman Türkiye’nin nüfuzunu oluşturmaktadır. Çünkü bu halklar kendilerini aynı dili konuştukları Bulgar ve Slav ırkından çok kültür ve yaşam tarzlarıyla bir bütün olarak hissettikleri Türklere daha yakın hissetmektedirler.¹⁴ Yine aynı bağlamda, 19. yy.da Ortodoksluktan Katolikliğe geçmiş bulunan Bulgaristan ve Yunanistan’daki küçük gruplara, Ortodokslar tarafından adeta milliyetlerine ihanet edilmiş gibi bakılmaktadır. Çünkü din ve milliyet, buralarda da bir bütün olarak benimsenmiştir. Bosnalı Müslümanlar da bu konuda bir örnek teşkil etmektedirler. Çünkü dilleri Sırpça-Hırvatça olduğu hâlde nüfus cüzdanlarında milliyetleri Müslüman olarak gösterilmekte¹⁵ ve kendileri için “Müslüman milliyet” terimi kullanılmaktadır. Ayrıca başta Sırbistan ve Yunanistan’ın Ortodoks mezhebine dayalı homojen bir toplum oluşturma çabaları da din temelini önemini göstermektedir. Bunun için tarih, kimi zaman Sırbistan örneğinde olduğu gibi “etnik temizlik” çabalarına; kimi zaman da Yunanistan örneğinde olduğu gibi asimilasyon

¹⁴ Ali Bıçer, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.2.

¹⁵ Kemal H. Karpat (1992), “Balkan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.5*, s.25-27, İstanbul.

politikalarına sahne olmuştur.¹⁶ Makedonya’da da benzer bir durum söz konusu olmuş; etnik farklılıklar, din farklılıklarıyla karıştırılmıştır. Bunun etkisiyle Rum Ortodoks kilisesine bağlı olanlar Yunanlı, Müslüman olanlar ise Türk sayılmıştır.¹⁷

Bu coğrafyada dinden sonra etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, dil olmuştur. Özellikle, “Modern Sırp İdeolojisi”ni oluşturan XIX.Yüzyıl dil bilim reformisti Vuk Stefanoviç Karaddziç, “Merkezî Güney Slav Diyalekti”yle konuşan herkesi “Sırp” olarak tanımlamıştır. Bu görüş, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın oluşmasındaki politik konseptin temelini oluşturmuştur. Keza tarihte dönem dönem bölgedeki etnik çeşitlilik, din ve dil farklılıkları bazı devletler tarafından istismar edilmiş ve bu ülkeler kendi çıkarları için bu özellikleri kullanarak bölge halklarını kışkırtmışlardır. Bazı Balkan ülkeleri açısından bu sorun AB’ye üye olmaları ile nispeten çözülmüşse de, Yugoslavya’nın dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilân eden ülkeler için hâla riskler mevcuttur.¹⁸

Balkan ulus inşacıların modeli Fransa’dan ziyade Almanya olmuştur. Alman modelinde, bir ulusun esas tanımlayanı dildi. Bir ulus, onu oluşturan vatandaşlar ortak bir dil konuştukları ölçüde bir ulustu. Balkan aydınları ve dilbilimciler verili bir dilin ezelden beri var olduğunu ve bu nedenle ulus için gerekli tutkalı oluşturduğunu iddia etme eğiliminde olmalarına rağmen, gerçek öyle değildi. Uluslar için varsayılan dillerden her biri, çoğu durumda değişime uğrayarak tanımlanması güç komşu ağızlara dönüşen sayısız lehçeden oluşmaktaydı. Osmanlı istilasından sonra anadil sınırlı amaçlarla kullanıldığı için, bu dilleri modern yönetsel, ticari ve kültürel amaçlara uygun taşıyıcılara dönüştürmek ciddi çabaları gerektirdi. Bu çabanın bütün Balkanlar’da ulus kavramını yaratmada ilk adım olduğu anlaşıldı.¹⁹

Balkanlar’da 19 yüzyılda yazılan gramer kitapları milliyetçi düşüncelerin oluşturulmasına hizmet etmiştir. Ulusun tarihsel sürekliliği iddiasını desteklemek için dilsel sürekliliğe ihtiyaç duyulduğu için çoğu zaman gerçekler tahrif edilir. Grigorios Zalikoglou’nun 1809 da basılan eserinde klasik ve çağdaş Yunanca arasında büyük farklılıklar bulunmasına rağmen bunlar aynı dil sayılmıştır. Zalikoglou eserinde ırk dilini (“kanından gelenler”) kullanmasına rağmen, Yunanca konuşmayan herkesi dışlar ve Yunanca konuşan herkesi “saf kanlı” olarak kabul eder. Son olarak, dil ulusal kimliğin diğer bütün potansiyel işaretlerini gölgede bırakır; böylece, bir Müslüman Yunanca konuşursa Yunanlı sayılacak, ama Türkçe konuşan bir

¹⁶ Yahya Kemal Taştan, “Balkanlarda Ulusçu Hareketler”, *Balkanlar El Kitabı I*, Çorum/Ankara: Karam & Vadi Yayınları, 2006, s.416.

¹⁷ Öztürk, *a.g.m.*, s.233.

¹⁸ Ceyda Üçyıldız, *Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasında AB’nin Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.13.

¹⁹ Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, İstanbul: Doğan Kitap Yay., 2009, s.90.

Ortodoks Hıristiyan, Platon'un soyundan geldiğini kanıtlaya bile, Yunanlı sayılmayacaktı.²⁰

Meselâ Rumcanın, Ortodoksları birleştirmek için bir araç olarak kullanılması, bunun göstergelerinden birisidir. Ortodokslar, aynı dili konuşan ve aynı kültürü paylaşan toplulukları birleştirmeyi amaçlamışlar ve bunu kilisenin yardımı ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Kilisenin hükümleri bütün Balkanlarda aynı olduğu için ilk olarak, Rumcanın çeşitli milletlerin ana dili olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece Bulgar, Ulah ve Sırp pis-koposluklarına Rumca konuşanlar atanmış; Rumca, dinî okullarda eğitim dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda da prestij kazanmış, kimi çevrelerde iletişim dili olarak yaygınlaşmaya başlamış; şehir üst tabakalarından bazı kimseler ve Rum olmayan bazı papazlar Hellenleştirilmiştir. Ancak Rumca konuşanların haricinde kırsal bölgeler, bu asimilasyon faaliyetlerinden çok etkilenmemişlerdir. Yine de Rumca, bu çalışmalar neticesinde diğer dillere göre bir başarı elde etmiştir. Fakat bu başarı, kilise dili olarak benimsendiği sürece mümkün olmuştur.

Hobsbawm, kolektif aidiyet duygularını harekete geçiren bağları ön-millî olarak adlandırmaktadır. Onları yerellik-ustu popüler ve seçkin grupların sonradan genelleştirilebilecek politik bağlar olarak ikiye ayırmaktadır. Politik millet ön-milliyetçiliğin en belirleyici kriteridir. Millî diller fiilen icat edilmiş şeylerdir, bunu yaparken hangi lehçe seçileceği önemlidir çünkü Norveç örneğinde olduğu gibi bütün seçilmiş lehçeler halk tarafından millî dil olarak kabul edilemeyebilir. İtalyanca millî dil olarak seçildiğinde nüfusun sadece yüzde 2,5'i gündelik hayatında bu dili kullanıyordu. Baştan elit kesimin dili, kamu eğitimi ve diğer idari mekanizmalar yoluyla modern devletin fiili dili olmaya başlıyor. Dil ön-millî kriteri olarak her yerde aynı önemi göstermemektedir. Bunun bir pratik tarafı vardır. Mesela Arnavutlarda dillin dışında her şey ayırt edicidir. Hatırlatacak olursak Arnavutlar üç rakip dine (İslamiyet, Ortodoksluk, Katolik) ayrılmıştır, böylece dil birleştirici rol üstlenmiştir. Hindistan'da İngilizcenin ikinci resmi dil seçilmesinin nedenleri Hindistan'da çok farklı dilleri konuşan etnik grupların varlığıdır. Bu şekilde gruplar arasında gerginlik azalmaktadır. Bunun tersine iki dominant halk olan Habsburg İmparatorluğu'nda 1780'de II. Joseph'in Latinceyi Almanca ile değiştirmesi üzerine Macarların tepkisiyle karşılaşmıştır ve bu süreç 1867'de İmparatorluğunun adının Avusturya-Macaristan olarak değiştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birbirine benzeyen dillerin arasında farkları büyütme çabaları yeni devletlerin uğraşı bu çerçevede değerlendirilebilir. Mesela, bugünkü Bosna'da kurulan Sırp Cumhuriyeti'nin nüfusu Boşnaklarla ije-

²⁰ Wachtel, a.g.e., s.91.

vica lehçesini paylaştığı halde resmi olarak kaldırıldı ve Sırp'ların ekavica lehçesi kullanıma girdi.²¹

Dil ve din Balkanlarda etnik bilincin devamının sağlanmasında önemli etkenlerdir. Osmanlı döneminde halk, dine göre sınıflandırılıyordu, bu nedenle de Sırp milleti, Ortodoks din ve dil kriterine göre kendi kimliğini ifade ediyordu. Birinci kriterine göre "Ortodoksluk olduğu her yerde Sırp'lar", ikincisine göre "Sırp'lar her yerde ve hepsi" anlayışı, "milli alanı" birinci durumda doğu güneye -Makedonlar, ikinci durumda ise batıya-Hırvat ve Boşnakları katarak genişletmektedirler.²² 1966-1968 arası Arnavutların protesto eylemleri, ilk ve ortaöğretimde Arnavutça eğitim verilmeye başlatılması ve Priştine'de Arnavutça eğitim yapılan bir üniversitenin kurulmasıyla yatıştırılmıştı. 1968-1972 arası Hırvatistan'da ortaya çıkan reform talepleri ise "Hırvatistan Baharı" adı altında tanınmaktadır. 1967'de Hırvatistanlı entelektüellerin yayımladıkları bir bildiriye göre resmi dil olarak Sırpça versiyonu seçilerek Hırvat dilinin tarihi ve ebedi değeri bölgesel şive durumuna indirildiği iddia ediliyordu.²³

XIX. yüzyılın ilk yarısında Vuk Karadzic, Sırp, Hırvat ve Boşnakların Ştokavica'yı ortak şive olarak kullanmalarını göz önünde bulundurarak "Ortodoks, Katolik ve Müslüman" Sırp'lardan bahsetmektedir. Bu bağlamda İstra ve Zagorye'de bulunan ve Kaykavian şivesini kullanan Hırvatlar, Büyük Sırbistan sınırların içerisinde neden dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Dil prensibi yetmediği durumlarda ise tarih geleneği ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin Garaşanin, milli taleplerin gerçekleşme sürecinin meşrutiyetini ortaçağ Duşan Çarlığına çağrı yaparak bulmuştu. Böylece kimi zaman din, kimi zaman dil ve tarih meşrutiyetin, temeli olarak seçilmişti. Din prensibine göre Makedonlar ve diğer Ortodoks unsurlar; dil prensibine göre Hırvatlar ve Boşnaklar Sırp olarak sayılmıştı. Kosova'ya toprak talep etmesi durumunda ise tarih geleneğe başvurularak bu topraklara olan hakkı Sırp'ların doğal hakkı olduğunu ileri sürülmüştü. Kosova mitine Sırp milliyetçi propagandasında, bu kadar geniş yer verilmesinin sebebi bu noktada yatmaktadır. En sonunda bu prensiplerden hiçbiri uymuyorsa Dubrovnik örneğinde olduğu gibi taktik sebeplere başvurulmuştu.²⁴

Öbür taraftan ise bu İmparatorlukların uyguladıkları hoşgörü politikaları burada yaşayan halkların kendi kültürel özelliklerini korumalarına yardımcı olmuştur. Her ne kadar XVIII yüzyıldan beri Habsburglar modernleşen batı ülkelerin prensiplerine göre bazı uygulamalar yürürlüğe koysalar da, ademi-merkezîyetçi bir politikadan uzak kalamamışlardır ve lokal yöneticilere büyük yetki tanınarak bu bölgelerin yerel dillerin, gele-

²¹ Amela Zahović, *1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.22.

²² Zahović, a.g.tez, s.24.

²³ Zahović, a.g.tez, s.63.

²⁴ Zahović, a.g.tez, s.92.

neklerinin korunmasını teşvik etmişlerdir. Böylece birbirine çok yakın olan diller Sırpça, Hırvatça, Bulgarca ve Makedonca gibi kendi özgünlüklerini koruyabilmişlerdir. Bunun aksine hatırlanacak olursak Batılı ülkeler için de aynı etnik çeşitlilik söz konusuydu, ancak merkezi bir yönetime sahip olup farklı dilleri eritilmesi tek bir Fransızca, İngilizce ya da İspanyolca dilinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.²⁵

Konumu itibariyle milletleri cezbeden Balkan Coğrafyası aynı zamanda bu topraklarda yaşayan kavimlerin dağınık yerleşmesi ile kültürel kaynaşmalarını, ortak kültür ve şuurunu engellemiştir. Bu önemli olgu, Arnavutça, Bulgarca, Türkçe, Yunanca, Sırpça-Hırvatça ve Slovenenin resmi dil olmasının yanı sıra, Almanca, Macarca, İtalyancanın ise azınlıklar tarafından konuşulmasına yol açmıştır.²⁶

Bir milletler mozaği oluşturan Balkan yarımadasında doğal olarak pek çok dil konuşulmaktadır. Temas sonucu ortaya çıkan, ortak yapısal özellikler taşıyan ve en az üç dilin bulunduğu coğrafi bölgelere *dilbilim bölgesi* denmektedir.²⁷ (ayrıntılı bilgi için bkz. Friedman 2006). Balkan yarımadası da dünyanın en çok bilinen dilbilim bölgelerindedir. Bu bölgede konuşulan dilleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Slav Dilleri Topluluğu:

Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Hırvatistan'da yaklaşık 20 milyon kişi tarafından konuşulan Sırpça ve Hırvatça ağızları.

Eski Yugoslavya ile Bulgaristan'da yaşayan, toplam olarak 9 milyona yaklaşan Slavların konuştuğu Makedonca ve Bulgarca.

Slovenler ve sayıları çok düşük olan Çeklerle Slovakların konuştuğu diller.

2. Latin Kökenli Diller:

Romence: Konuşurlarının 19 milyonu Romanya'da, yarım milyonu Sırbistan'ın Voyvodina bölgesi ile Bulgaristan'da Timok nehri civarında bulunmaktadır.

Ulahça: Ulahların önemli bir kısmı, Yunanistan'da yaşamaktadır. Diğerleri ise Dinar dağları ile İtalya sınırı civarındadır.

Rumca: Konuşurlarının tamamı 9,5 milyon kadar olan Rumca, en fazla Yunanistan'da; daha sonra Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'daki azınlıklar tarafından konuşulmaktadır.

Arnavutça: Daha çok Arnavutluk ve Kosova'da, sayıları 5 milyon civarında olan bir grup tarafından konuşulmaktadır.

²⁵ Zahoviç, a.g.tez, s.2.

²⁶ Halil Akman, *Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk'un Balkan Ülkeleri ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.10.

²⁷ İng. *linguistik area*, Alm. *sprachbund*

Türkçe: Konuşanlarının sayısı, 9 milyon dolayındadır. Bu sayının 6 milyonu, Türkiye'nin Avrupa kesimindeki topraklarda; 1,5 milyon kadarı Bulgaristan'da; geri kalanı ise Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesi ile; Makedonya'nın Üsküp, Priştine ve Romanya'nın Dobruca şehirlerinde yaşamaktadır.

Macarca: Toplam 3 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Bunların 2 milyon kadarı Romanya'nın Erdel-Transilvanya bölgesine, kalanı ise Voyvodina ve Hırvatistan'a yerleşmiştir.

Çingene Azınlığın Dili: Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte 1-3 milyon kadar oldukları tahmin edilen Çingenelerin, kendilerine has bir dilleri vardır ancak bu dil yazılı olarak mevcut değildir.²⁸

Bu nüfus gruplarının bazıları, bugün yaşadıkları topraklarda azınlık durumunda bulunmakta ve ülkelerinden dil hakkı talep etmektedirler. Ancak dil politikaları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Meselâ Eski Yugoslavya zamanında, ülkede konuşulan birçok dile yasal eşitlik tanınmaktayken; kurulan yeni devletler, oluşturdukları anayasalarda sadece çoğunluğun diline özel yer vermişlerdir. Aslında Yugoslavya'nın yıkılışıyla kurulan bu yeni devletlerin çoğu dillerine Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Karadağ dili gibi isimler vermiş olsalar da temelde bu diller, tek bir dile (Sırpçaya) dayanmaktadır. Çünkü Sırpçanın bir şivesi iken standartlaştırılıp yazı dili hâline getirilmişlerdir. Dolayısıyla Sırpça bilen birisi Hırvatça, Karadağça ve Boşnakçayı da rahatlıkla anlayıp konuşabilmektedir. Bölünüp çoğalmanın sebebi, her milletin kendine ait olanı istemesiyle ilgilidir.

Milliyetçilik ve dil açısından Balkan ülkelerine tek tek yaklaşacak olursak şunları söyleyebiliriz:

BULGARİSTAN

Bulgaristan'da bulunan azınlık gruplarının başlıcaları Türkler, Çingeneler, Ulahlar, Ermeniler, Karakaçanlar, Yunanlılar ve Yahudilerdir. Ülkede bulunan Makedonlar ise azınlık olarak kabul edilmemektedir.

Nüfusun % 10'unu oluşturan Türk azınlık, yoğun olarak Sofya, Şumnu, Kırcaali, Filibe, Dobruca bölgelerinde yaşamaktadır. Türklerin azınlık hakları, imzalanan antlaşmalarda garanti altına alınmasına rağmen, bu haklara genellikle uyulmamıştır. Hatta buradaki Türkler, asimilasyon politikalarının bir neticesi olarak büyük işkenceler bile görmüşlerdir. Türk okulları, 1975'te Bulgar okulları içinde eritilmiş ve 1970'li yılların başında Türkçe ile eğitim yapılması yasaklanmıştır. Bulgar hükümeti, Türklerin Osmanlı döneminde zorla İslâmlaştırılmış Bulgarlar oldukları gerekçesiyle adlarını Bulgarlaştırmaya çalışmış ve Todor Jivkov'un başını çektiği Türk

²⁸ Karpat, Kemal H. "Balkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul, 1992, s.27.

karşıtlığı çerçevesinde 1983'te bunun için çalışmaya başlamıştır. Ancak adlarını değiştirmek istemeyen binden fazla insan öldürülmüş ve pek çok kişi de tutuklanmıştır. Bulgar yönetimi, bununla yetinmeyerek camileri kapatmış; Türkçe konuşulmasını yasaklamış, mevlid ve sünnet törenlerini engellemiş, Müslümanların İslamî kurallara göre gömülmesine karşı çıkmıştır. Bütün bu yaşananlar, ülkedeki Türkleri harekete geçirmiş ve 1988'de Şumnu civarında büyük bir protesto hareketinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda da hükümet, çok sayıda Türkü sürme kararı almış ve 300 binden fazla Türk, Türkiye'ye göç etmiştir. Aslında buradaki Müslüman nüfus, ilk kez 1877-1878 Rus işgali sırasında göçe zorlanmış ve o tarihten sonra da belli aralıklarla bu hareket devam etmiştir. Ancak bir süre sonra durum karmaşık bir hâl almaya başlayınca Türk makamları, sınırı kapatmak zorunda kalmış ve hatta 130 bin kadar göçmen, ekonomik imkânsızlıklardan dolayı geri dönmüştür.²⁹

Türk lider Ahmet Doğan'ın Haklar ve Özgürlükler Hareketini kurmasıyla birlikte Bulgaristan'daki Türklerin durumunda birçok açıdan iyileşme görülmüştür. Meselâ 1990 yılında 15 günde bir çıkan ilk Türk gazetesi yayımlanmış; aynı yıl Türkler, adlarını kullanabilme özgürlüğüne kavuşmuş; bir yıl sonra, yani 1991'de ise ana dilde eğitim yapabilme hakkını elde etmişlerdir. Ancak uygulamalardaki bazı sınırlamalar sebebiyle her geçen sene Türkçe dersi alan öğrencilerin sayısında azalmalar görülmüştür. 1993 yılında 92166 öğrencinin Türkçe eğitim alması için aileler dilekçe vermiştir. 1994 te yaklaşık 80.000 öğrenci 1. sınıftan 8. sınıfa kadar zorunlu seçmeli olan bazı dersleri Türkçe okumuştur. 1995'te bu sayı 55041, 1998 de ise 40.000'e düşmüştür. Türkçe eğitim alan öğrencilerin sayısı 1999-2000 döneminde 37437, 2000-2001'de 34860, 2002-2003'te 31349, 2004-2005 döneminde ise 27751 olmuştur.³⁰ Ulusal Kanal'da Türkçe haber bülteni, DGB Milletvekili Ekaterina Mihaylova ve HOH Milletvekili Güner Tahir'in Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ne dayanarak, azınlıkların anadilinde haber yapılması için parlamentoya sundukları Radyo ve Televizyon Kanunu'nda değişikliğin kabul edilmesiyle 23 Ekim 2000 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Türkçe dilinde yapılan haber bülteni daha ilk günlerde diğer parlamento grupları ve kamuoyundan tepki almaya başlamıştır.³¹ 14 Aralık 2009 tarihinde, ATAKA Partisi, hafta içi her gün Bulgar Ulusal Kanalı'nda verilen beş dakikalık Türkçe dilindeki haber bülteninin kaldırılıp kaldırılmamasıyla ilgili referandum teklifi getirmiş, Başbakan Borisov da bu girişimi des-

²⁹ ayrıntılı bilgi için bkz. Karpat, a.g.madde, Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.316; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (çeviren: Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.38-39.

³⁰ Cengiz Haksöz, *Linguistic Rights of the Turkish Minority in Bulgaria*, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.68.

³¹ *Capital Gazetesi*, 30 Ekim 2000, s. 5.

teklemiştir. ATAKA lideri Siderov'a göre, Bulgaristan'ın resmi dili Bulgarca olduğundan, Ulusal Kanal'da yabancı dilde, özellikle Türkçe yayın yapılması söz konusu olamaz.³² Bu olumsuzluğa rağmen Bulgaristan Türklerinin önündeki dilsel ve kültürel engellerin göreceli olarak geçmiş yıllara göre azalmış olması, sevindiricidir.

Ülkesindeki azınlıkları "ana dili Bulgarca olmayan Bulgar vatandaşları" şeklinde tanımlayan Bulgaristan'da, Pomaklar da Bulgar olarak kabul edilmektedirler. Ancak Türklere uygulanan politikalar, zamanında bu topluluğa karşı da yürütülmüştür. Pomakların adları da zorla değiştirilmek istenmiş ve direnenlerden çoğu öldürülmüş ya da sürülmüştür. Durumları 1990 yılında düzelmeye gösteren Pomak oylarının çoğu, mecliste temsil hakkı kazanan Haklar ve Özgürlükler Hareketine yönelmiştir. Pomaklar, bir kısmı Balkan savaşları sırasında Türkiye'ye de göçmüş bulunan Müslüman bir Türk toplumdur. Pomakçanın söz varlığı Türkçe, Bulgarca ve az miktarda da Yunanca kelimelerden oluştuğu için özellikle Bulgaristan ve Yunanistan, Balkanlardaki bu Türk toplumunu kendilerine mal etmeye çalışmaktadırlar.

Ülkedeki bir başka azınlık grubunu da Makedonlar oluşturur. Ancak Bulgaristan, Makedon ulusal kimliğini tanınamamaktadır. Bulgaristan'a göre Makedonlar Bulgar; Makedonca ise Bulgarcadır. Buna rağmen 1989 yılından itibaren Bulgaristan Makedonyası için özerklik talebiyle birçok hareket oluşmuştur.

Ülkede 600 bin civarında bulunan Çingene Hıristiyan ve Müslüman olarak ikiye ayrılır. 20 bin dolaylarında Ermeni ile az sayıda Yahudi de ülkedeki diğer azınlık gruplarıdır.³³

YUNANİSTAN

Yunanistan, 1829 yılında bağımsızlığını kazanan ilk Balkan ülkesidir. Ülkenin tek resmî dili, Yunancadır. Burada bulunan başlıca azınlık grupları Türkler, Pomaklar, Arnavutlar, Makedonlar ve Ulahlardır. Daha önce hep beraber ortak bir devletin vatandaşı iken Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân etmesiyle birlikte kurucu unsur dışındaki diğer topluluklar azınlık, dilleri ise birer azınlık dili konumunu almıştır.

Balkan Savaşlarının ardından Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan 1913 tarihli Atina Antlaşması, ardından Yunan Sevr'i olarak anılan antlaşma ve son olarak Lozan Antlaşması ile ülkedeki Türk azınlığa önemli haklar tanınmış olmasına rağmen, Yunan hükümeti bunlara çok fazla bağlılık göstermemiştir. Daha çok Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türk nüfu-

³² Aylin Süleymanova, *Bulgaristan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Üye Profilindeki Değişimi ve Azınlıklar Üzerindeki Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.38.

³³ Yerasimos, a.g.e., s.38-41.

sun sayısı, 150 bin dolayındadır. Yunanistan, bu nüfusu etnik değil; dinî bir topluluk olarak kabul etmekte ve onları “Yunan Müslümanları” diye adlandırmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasında Milletler Cemiyeti gözetiminde yapılan “zorunlu mübadele” ile iki ülke, kendi ulusal devletlerini oluşturma yolunda önemli aşama kaydetmişlerdir. (Nüfus mübadelesi fikri, I. Dünya Savaşının ardından ilk olarak Paris’te Venizelos tarafından dile getirilmiştir. Neuilly Anlaşmasına konan bir madde ile Makedonya’da yaşayan Bulgar kökenliler ile Bulgaristan’da yaşayan Yunanlılar yer değiştirmek zorunda kalmışlardır.) Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan mübadele, Yunan-Bulgar mübadelesine kıyasla çok daha geniş kapsamlı olmuştur. Aslında Türkiye, iki ülke için de tam bir değişimden yana olmuştur. Ancak Yunanistan, Elenizm’in İstanbul’dan vazgeçmediğinin simgesi olarak Patrikhanenin İstanbul’da kalmasını istemiş; patrikhaneye bir cemaat gerekeceği için de İmroz, Bozcaada ve İstanbul’da yaklaşık 120 bin kadar Rum nüfusun kalmasını talep etmiştir. Buna karşılık Türkiye de aynı miktarda Türk nüfusun Batı Trakya’da bırakılmasını istemiştir.³⁴

Dağlık bölgelerde yaşayan Ulahlar, asimilasyon çabalarına direnç göstermişlerdir. Arnavut ve Makedonlar ise daha çok ana vatan sınırına yakın yerlerde yaşamaktadır. Yunanistan, bu halkların kimliklerini de kabul etmemekte ve dilsel haklarını baskı altında tutmaktadır. 2002 yılında Selanik’teki bir kitap fuarında Ulahça kitapların yakılması, ülkedeki ırkçılığın boyutlarını göstermesi açısından ilgi çekici bir örnektir.

Daha çok Türklerle birlikte hareket eden Pomaklara karşı da son dönemlerde farklı politikalar izlenmektedir. Pomak kültürü, dili ve edebiyatı canlandırılarak Pomak kimliğinin oluşmasına çalışılmakta; böylece bu topluluğun, kendileri gibi Müslüman olan Türklerden uzaklaştırılması hedeflenmektedir.

ARNAVUTLUK

Arnavut halkı, M.Ö. 2000 yıllarında Balkan Yarımadasına yerleşen İlliryalıların torunlarıdır. 1468 yılında Osmanlı idaresine geçen Arnavutluk, 1912’de bağımsızlığını ilân etmiştir. Ülkenin dili, bir Hint-Avrupa dili olan ve 5-6 milyon kişi tarafından konuşulan Arnavutçadır. Halkın büyük bir çoğunluğu ülke sınırları dışında yaşamaktadır. Meselâ Kosova nüfusunun % 80’den fazlası Arnavut asıllıdır. Arnavut aydınları 1870’lerin sonunda standart bir edebi dil üzerinde anlaşmayı başarinca, Arnavutlar iki farklı lehçe konuşmalarına ve üç ayrı dine mensup olmalarına rağmen, bir Arnavut ulusunun yaratılmasını olanaklı kıldılar.³⁵ Arnavutluk’ta etnik sorun,

³⁴ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.527.

³⁵ Wachtel, a.g.e., s.91.

daha çok dinsel bir karakter taşımaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında ülkedeki nüfusun % 70'ten fazlası Müslüman, % 17'si Ortodoks, % 10'u da Katoliklerden oluşmaktadır. En önemli etnik azınlık, Yunanlılardır. 1992 yılında Yunanca konuşanların sayısı, 57 bin olarak tahmin edilmesine rağmen Yunanistan'a göre bu sayı 400 bin kadardır. Çünkü Yunanistan, Ortodoks Arnavutları da "Yunanlı" kabul etmekte ve Yunan kökenlilerle birlikte bunlara da sahip çıkmaktadır.³⁶ İstikrar ve Ortaklık 2006 raporu ise, 1 Ekim 2005 - 30 Eylül 2006 zaman dilimini değerlendirmektedir. Rapor azınlıklar konusunda ise, Arnavutluk hükümetinin üç milli azınlık (Yunan, Makedon ve Karadağlı) ve iki etno-dil azınlık (Vlah ve Rom) tanıdığı belirtilmiştir. Arnavutluk'ta azınlıklara karşı toleranslı davranışların ve haklarının korunduğu gözetilmiş olmasına rağmen, azınlıkların talep ettiği bölgelerde kendi dillerinde eğitim olanağı hala sağlanmadığı için tenkitler yapılmıştır.³⁷

ROMANYA

Romanya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının ardından bağımsızlığını kazanıp Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir Balkan ülkesidir. Buradaki nüfusun çoğunluğunu Romenler oluşturmaktadır. Bunlar, tarih boyunca kendilerini *Roman* ya da *Rumen* olarak tanımlamalarına rağmen başka uluslar tarafından *Ulah* veya *Vlak* şeklinde de adlandırılmışlardır. Bu kurucu unsur dışında Macarlar, Çingeneler, Almanlar, Ruslar, Ukraynalılar, Türkler, Kırım Tatarları, Slovenler, İtalyanlar, Ruthenler, Gagavuzlar, Ermeniler, Yahudiler ve Makedonlar gibi çok çeşitli etnik topluluklar da bu ülkede yaşamaktadır. Romenler, bunları hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Değişik dönemlerde bu halklara karşı birtakım asimilasyon politikaları yürütülmüş olsa da asla diğer Balkan ülkelerindeki gibi büyük çaplı faaliyetlerde bulunulmamıştır. Dolayısıyla bu ülke hiçbir dönemde çok büyük etnik çatışmalara sahne olmamıştır.

Ülkenin resmî dili, Romencedir. Bu dil Latin kökenli olup Moldovaca ile aynı dildir. Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcaya benzemektedir. Konuşurlarının büyük çoğunluğu, Romanya başta olmak üzere Moldova, Bulgaristan, Kanada, ABD, Rusya, İspanya, Ukrayna, Sırbistan, Macaristan gibi ülkelerde bulunmaktadır.

Romanya'daki milliyetler 1993 yılında "milli azınlık" olarak tanınmış ve bunların hakları anayasa ile belirlenmiştir. Böylece bu halklar, kendi kuruluşlarını oluşturarak milliyetlerini temsil etme, onların haklarını ko-

³⁶ Yerasimos, a.g.e., s.42.

³⁷ Sokol Brahaj, Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.73.

ruma ve geliştirme yolunda faaliyetlerde bulunmakta; ayrıca ülkenin siyasî, sosyal ve kültürel alanlarında kendilerini gösterebilmektedirler.

Azınlıkların ana dili eğitimiyle ilgili olarak anayasanın 32. maddesinin 3. bendinde şöyle denilmektedir: *“Millî azınlıkların kendi dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim yapma hakları sağlanmaktadır; bu hakları gerçekleştirme yönleri kanunlarla belirtilmektedir.”* Ayrıca bu konuda imzalanmış birtakım uluslararası antlaşmalar da önem taşımaktadır. Buna göre Romanya’daki azınlıkların ana dili eğitimi üç şekilde yapılabilmektedir: ana dilinde eğitim, kısmen ana dilinde eğitim ve Romen okullarında ana dili dersi eğitimi.

Ülkedeki Türk nüfus daha çok Köstence, Mecidiye, Tulça, Kılraş, Oltena, İbrail, Galats ve Bükreş şehirlerinde yaşamaktadır. Türk azınlığın büyük kısmı, Rumeli Türkü ve Tatarlardan meydana gelmektedir. Geri kalan kısım ise bir Hıristiyan Türk topluluğu olan Gagavuzlardan oluşmaktadır.

Türkçe öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1991 yılında Köstence ve Bükreş Üniversitelerinde birer Türkçe bölümü açılmıştır. Ancak 2002-2003 eğitim öğretim yılında Köstence Üniversitesi, Romence-Türkçe bölümüne öğrenci almamıştır. 1995 yılında, ülkedeki Türk azınlığa Türkçe ve din dersleri verecek eğitim elemanları yetiştirmek üzere Mecidiye’de Kemal Atatürk Pedagoji ve İlahiyat Lisesi öğretim hayatına başlamıştır. Bu okulda Türkçe dersleri dışında din dersleri de ana dille yapılmakta; diğer dersler ise Romence verilmektedir. 2000 yılında Köstence Ovidius Üniversitesine bağlı olarak Kemal Atatürk Pedagoji Koleji kurulmuş; fakat öğrenci yetersizliği sebebiyle bu okul kapatılmıştır. Türkçe eğitimi, bu sayılanlar dışında bazı özel okullarda da verilmektedir. Ancak eğitim sistemi çerçevesinde bütün dersleri Türkçe olarak veren bir okul Romanya’da yoktur.

Bu arada Tatar öğrencileri zor durumda bırakacak bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Meselâ Rusya’dan getirtilen ve Kazan Tatarcasına dayanan kitaplarla eğitim yapılması, öğrencileri kısmen de olsa Tatarcadan soğutacak sonuçlar doğurmuştur.

ESKİ YUGOSLAVYA ÜLKELERİ

Eski Yugoslavya, altı cumhuriyetten ve Sırbistan’a bağlı Kosova ile Voyvodina özerk bölgelerinden oluşmaktaydı. Federasyonun dağılmasıyla birlikte bu cumhuriyetler bağımsız devletler olarak ortaya çıktılar. 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova da bağımsızlığını ilân etti ve böylece Yugoslavya’nın bakiyesi olan devletlerin sayısı yediye çıkmış oldu.

Bu ülkeler de Balkan yarımadasındaki diğer milletler gibi dil, din ve etnik kimlikler açısından çok karışık bir görünüm arz ederler. Meselâ Sırp Ortodokstur ve Kiril alfabesini esas alırlar. Buna karşın Hırvatlar genellikle Katoliktir ve Latin alfabesini kullanırlar. Hırvatçanın, Sırpçadan ayrı bir dil olduğu iddia edilse de her iki topluluğun konuştuğu dil, temelde

Sırpçadır. Sloven dili, Slavik olmasına rağmen Sırp-Hırvatçadan farklıdır. Makedonya’da yaşayan Pomaklar, Torbeş olarak bilinir ve bunların çoğunluğu Sırp-Hırvatça konuşur. Ayrıca Hıristiyan dinine mensup Karadağlıların dili de Sırpçadan farksızdır.³⁸ Eski Yugoslavya uluslarından Makedon ve Slovenlerin dilleri farklılıklar gösterir.

SLOVENYA

Slovenya, 1991’de bağımsızlığını ilân eden ilk Yugoslavya ülkesidir. Ülkedeki nüfusun büyük kısmını Slovenlerin oluşturduğu Slovenya, Balkan Yarımadasındaki en katışıksız, yani azınlık nüfusun en az olduğu ülkedir. Nüfusun % 90’ını Slovenler; geri kalanını ise küçük gruplar hâlinde Macar, İtalyan, Sırp ve Boşnaklar oluşturur.

Ülkenin resmî dili Slovencedir. Bu dil Slavik özellikler taşımakla birlikte Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağcadan önemli farklılıklar gösterir. İtalyan ve Macar azınlıklarının yaşadığı bölgelerde İtalyanca ve Macarca da resmî dil olarak kabul edilir. Anayasanın 11. maddesinde bu hak belirtilmiştir.

1 Mayıs 2004’te Avrupa Birliği’ne katılan Slovenya, azınlıklar ve dillerinin isimlerini anayasasında belirten tek ülkedir.

HIRVATİSTAN

1991 yılında Yugoslavya’dan ayrılarak bağımsızlığını ilân eden Hırvatistan’da nüfusun büyük çoğunluğunu Hırvatlar oluşturur. Kendi ülkeleri dışında en fazla Bosna-Hersek ve Slovenya’da bulunmaktadır.

Ülkenin resmî dili Hırvatçadır. Konuşurları, Hırvatistan başta olmak üzere Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ’da yaşamaktadır. Latin alfabesi kullanılmaktadır, ancak bazı azınlık grupları Kiril alfabesi ile de yazmaktadır. Meselâ ülkede azınlık statüsünde bulunan Sırlar, alfabelerinden sadece Kiril alfabesi olarak söz etmektedirler.

Eski Hırvat dilini canlandırmak; bu bağlamda yeni kelimeler oluşturmak; Hırvatçayı Boşnakça, Sırpça, Karadağca gibi varyantlarından farklılaştırarak yerel özellikler kazandırmak; bağımsızlık sonrasında Hırvatistan dil politikasının en önemli gündemini teşkil etmektedir. Bunlar, aynı zamanda devlet olmayı simgelemesi bakımından da dikkat çekici çalışmalardır.

³⁸ Ranko Bugarski, “Language Policies in the Successor States of Former Yugoslavia”, *Journal of Language and Politics*, III/2 (2004).

MAKEDONYA

20. yy.ın sonlarına kadar Yugoslavya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Makedonya, 10 Eylül 1991 yılında bağımsızlığı ilân etmiş ve ilk olarak Türkiye tarafından tanınmış bir ülkedir. Etnik bakımdan bölgenin en karışık ülkesi olan Makedonya, ayrı bir ulus ve kimlik olduğunu kabul etmeyen komşu ülkelere karşı uzun süre mücadele vermek zorunda kalmış; ülkesindeki azınlık nüfus sebebiyle de birtakım sıkıntılarla karşı karşıya gelmiştir.

Meselâ bu bağımsızlığa Yunanistan büyük tepki göstermiş, hatta Makedonların Slavlaştırılmış Yunanlar olduklarını öne sürmüştür. Bulgaristan ise bağımsız Makedonya'yı tanıyan ikinci ülke olmasına rağmen Makedonları ayrı bir millet olarak kabul etmemiş; onların aslında Bulgar olduklarını iddia etmiştir.³⁹

Ülkede konuşulan dil, Makedoncadır. Aslında standart dil olarak başlangıçta Kuzey Makedonya ağızı seçilmiştir; ancak bu ağzın Sırpçaya olan yakınlığı sebebiyle Bitola-Veles varyantlarında karar kılınmıştır. Bulgar edebî diline daha yakın olmasına rağmen Yugoslavya'ya göre bu ağızlar, Bulgarcadan ayrı birer dildi. Çünkü Bulgarca, doğu Bulgar dillerini temel almaktaydı. Ancak bu iddia, Bulgarların şiddetli itirazlarına yol açmış ve Bulgaristan'a göre bir batı Bulgar ağızı olan Makedoncanın kullanımı, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine uzun süre engel olmuştur.

Makedonya toprakları üç parçadan oluşmaktadır: Vardar Makedonyası (Kuzey Makedonya olarak da bilinen bu topraklar, bağımsız Makedonya'nın vatanıdır); Ege Makedonyası (Yunanistan'a dahildir.); Pirin Makedonyası (Bulgaristan'a dahildir). Bulgaristan ve Yunanistan, bağımsız Makedonya'nın günün birinde tarihsel sınırlarına ulaşacağı endişesi içindedir ve hatta Yunanistan bu korkunun etkisiyle uzunca bir süre Makedonya'yı tanımak istememiştir. Ancak işin ilginç tarafı, Makedon milliyetçiliğinin bütün Makedonları bir çatı altında toplamak için Pirin ve Ege Makedonyalarında hak iddia etmesi gibi Bulgar ve Yunan milliyetçiliği de Büyük Bulgaristan ve Büyük Yunanistan idealleri doğrultusunda Makedonya'ya açılmak istemektedir. Buna ilâve olarak Sırpların da bölgeye "Güney Sırbistan" olarak bakması, sorunları daha da karmaşık hâle getirmektedir.⁴⁰

1974 Yugoslav Anayasası'na göre Makedonya Cumhuriyeti'nin üç kurucu milletinden biri Arnavutlardı. 1991'de Makedonya'nın bağımsızlığını ilân etmesi ile başlayan yeniden yapılanma sürecinde kabul edilen 1991 Anayasası ise, ülkede Makedonlardan sonra en kalabalık grubu oluşturan ve dolayısıyla ikinci kurucu ulus konumunda olmak isteyen Arnavutları

³⁹ Cihat Özönder, "Balkan Gelişmeleri: Makedonya Sorunu", *Kök Araştırmalar*, III/1 (2001), s.205.

⁴⁰ Öztürk, a.g.m., s.239.

tatmin etmemiştir. Arnavutlar, yeni anayasanın kendilerini “azınlık” konumuna getirdiğini ileri sürerek “kurucu millet” statüsünü yeniden kazanmayı, bir Arnavut üniversitesinin açılmasını, devlet organlarında etnik ayrımcılık yapılmamasını, Arnavutçanın resmî dil olarak kabul edilmesini, kamu sektöründeki istihdam olanaklarından eşit şartlarda yararlanmayı, Arnavutça eğitim veren üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesini ve Arnavut bayrağının ve diğer sembollerinin kullanımının serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Makedonlar açısından ise, o yıllarda Arnavutların “kurucu ulus” olarak tanınmaları ve Arnavutçanın resmî bir dil olarak kabul edilmesi söz konusu bile değildi. Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin özerkliği ve eğitimin tüm düzeylerinde Arnavutçanın kullanılması taleplerinin gerçekleşmesi de imkânsız görünüyordu. Makedonlar bu taleplerin ayrılmalara yol açacağını düşünüyorlardı. Anlaşma (OHRİ), Anayasa’ya Makedonya Cumhuriyeti’nin tüm vatandaşlarına eşit hak ve sorumluluk veren bir devlet olduğu ifadesinin konulmasını, Arnavutçanın ülkede resmî dil olarak kullanılmasını, Makedonlardan farklı dilleri konuşanlara da üniversite eğitimi olanaklarının sağlanmasını, kamu kurumlarında “eşit temsiliyet”in anayasal prensiplerden biri hâline gelmesini ve KLA’nın silahlarının NATO birlikleri tarafından toplanmasını sağlamıştır. Anlaşmada hiçbir etnik grup ayrımı yapılmamış, sadece “Makedonya Vatandaşları” ifadesi kullanılmıştır.⁴¹

Ülkedeki en büyük azınlık grubu Arnavutlar oluşturmaktadır. Ocak 1992’de Arnavutların ülkede özerklik için bir referandum düzenlemeleri Makedonya’nın, bağımsızlık sonrasında ilk ciddi etnik sorununu da Arnavutlarla yaşamasına neden olmuştur. 1995 yılında yasa dışı olarak Tetova Arnavut Üniversitesi’nin kurulması, Makedonların büyük tepkisine yol açan bir başka olay olmuş; 1997’de Üsküp’te bu üniversitenin resmen açılması ise Arnavut karşıtı gösterilerin yaşanmasına yol açmıştır. Ancak Makedonya yönetimi, 2004 yılında bu üniversiteyi onaylamış ve böylece ana dille eğitime de izin verilmiştir. Ülkedeki Arnavut azınlık, Ohri Anlaşmasının verdiği avantajla, nüfusunun yüzde 20’ye ulaştığı belediyelerde Arnavutçayı Makedonca’nın yanında ikinci resmi dil olarak ilan etti. Okullarda kendi dillerini öğretme, oy pusulalarını, seçmen kayıtlarını, nüfus kayıtlarını kendi dillerinde hazırlama ve yerel idarelerde temsil hakkını kazandılar.⁴²

Ülkedeki Türkler daha çok Üsküp, Manastır, Gostivar, Kalkandelen, Ohri ve Resne şehirlerinde yaşamaktadır. Buralardaki Türklerin eğitim sorunları da diğer Balkan ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Balkan savaşları ile başlamıştır. Çünkü savaş sonrası Türkiye ile bağlar kopmuş, eğitim ve kültür alanında yardım alamayan Türkler, Türkçe bilmeden öğrenim gör-

⁴¹ Üçyıldız, a.g.tez, s.66.

⁴² Yaşın, a.g.m., s.362.

müşlerdir. Ayrıca Türkçe ile eğitim görülebilmesi için belli sayıda öğrenci bulunması şartı da yerine getirilememiştir. Çünkü Türk nüfusun Makedonya'da dağınık olarak bulunması, bu durumu zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Temmuz 1992'de kurulan Türk Demokratik Partisi, dil, eğitim ve kamu hakları konusunda Türk azınlığı memnun eden birtakım çalışmalarda bulunmuştur. Meselâ 2005 yılında Gostivar Belediyesinde Makedonca ve Arnavutçanın yanı sıra Türkçenin de resmî dil olması sağlanmıştır. 2001 yılında yapılan Ohri Çerçeve Anlaşması Makedonya ve Arnavut yetkililer arasında yapılmıştır. Bu görüşmelere Türk, Arnavut, Sırp, Ulah, Torbeş ve diğer azınlıklar dahil edilmemiştir. Her ne kadar anlaşmanın içeriği halkların ortak katılımı, beraberce yasama ve yerel idarelere daha fazla yetki verilmesi şeklinde açıklansa da, daha çok Arnavut çıkarları gözetilerek anlaşmaya varılmıştır. Örnek vermek gerekirse 1996 yılında çıkarılan Yerel Yönetimler Yasasına göre belediyelerde %20'lik nüfusa sahip milliyetlerin, dillerini resmi dil olarak kullanılabilme imkanı verilmiştir. Fakat Ohri Anlaşması sonrasında yapılan değişikliklerle belediyelerin sınırları tekrar belirlenip 123'den 87'ye düşürülünce Türkler %20 sınırının üzerinde oldukları yerlerde bu sınırın altına inmiştir. Aşağı Banitsa Belediyesi'nde Türklerin nüfusu %29.23 iken bu belediyenin Gostivar Belediyesi'ne eklenmesi ile Türkçenin resmi kullanımı ortadan kalkmıştır. Yine Vrapçiste Belediyesi'nde Türklerin nüfusu %36.48 iken bu belediyeye Negotin Belediyesi'nin eklenmesi ile Türklerin belediyedeki nüfusu %12.34'e düşmüştür. Fakat TDP'nin, Arnavutların DUI (Demokratik Bütünleşme Birliği) partisi ile yerel çapta başlattığı işbirliği sayesinde Vrapçiste ve Gostivar belediyelerinde, Belediye Meclis kararıyla Türkçenin resmi dil olarak kullanılması da kabul edilmiştir. Günümüzde Türkçenin resmi dil olarak kullanıldığı altı belediye vardır. Bunlar; Merkez Jupa, Plasnitsa, Mavrova-Rostuse, Vranestitsa, Vrapçiste ve Gostivar'dır. Yerel belediyelerde %20'nin üzerinde nüfusu olan azınlıkların, resmi dairelerde, kendi anadillerinin kullanılabilmesine imkan verilmesi önemli bir gelişmedir. Fakat Türk toplumunun ülke genelinde dağınık halde yaşaması Türklerin bu hakkı kullanmasını sınırlamaktadır.⁴³

Avarlar'ın torunları olarak bilinen Pomaklar, Makedonya'da *Torbeş* diye adlandırılmakta ve Pirin ile Vardar Ovasında yaşamaktadırlar. Makedonya, bunların Müslüman Makedonlar olduğunu iddia etmektedir. Kelimenin kökeni, bazılarına göre "dört-beşler" şeklinde açıklanmaktadır. Kumanlar, Balkanlar'a ilk gelişlerinden Osmanlı sonrasına kadar (hatta günümüze kadar) saflarını dört-beş kez değiştirmeye zorlanmışlar ve bundan dolayı da "dört-beşler" olarak anılmışlardır. *Torbeş* kelimesinin de buradan çıktığı düşünülmektedir. Fakat Osmanlı arşivlerinde bu adlan-

⁴³ Alpaslan Kır, *Türkiye'nin Makedonya Politikasının Balkan Politikası İçerisindeki Yeri*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.73.

dırma yer almamakta; bunlar aslen *Türkbaş* olarak nitelendirilmektedirler.⁴⁴

Makedonya'daki önemli bir azınlık topluluğunu da Sırpolar oluşturmaktadır. Bu nüfus, başlangıçta Sırbistan ile Makedonya arasında bir sorun teşkil etmekteyken, iki ülkenin Arnavut karşıtlığında birleşmeleri nedeniyle sorun şimdilik askıya alınmıştır.⁴⁵

BOSNA HERSEK

Bosna Hersek, 1992 yılında bağımsızlığını ilân etmesine rağmen ülkedeki Sırpolar tarafından tanınmamış ve bu durum, 1995 yılına kadar sürecek bir savaşa yol açmıştır. Fakat savaş sonunda imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile bağımsızlık, resmen ilân edilmiştir. Ülkede üç ayrı ulus; üç ayrı dinin etkisi hüküm sürmektedir. Bunlar Ortodoks Sırpolar, Müslüman Boşnaklar ve Katolik Hırvatlardır.

Ancak bu üç millet de ülkede çoğunluk konumunda değildir. Dolayısıyla her halk, kendi azınlık psikolojisini yaşamaktadır. Hırvat ve Sırpolar, Hırvatistan ve Sırbistan'daki soydaşlarından ayrı olma, Müslüman toplum ise diğer iki toplum arasında yalnız kalma ve kuşatılmışlık psikolojisi içindedir. Meselâ duvarlara biz "Kızılderili değiliz!" diye yazan Mostarlı Hırvat'ın hareketi, bu psikolojinin bir göstergesidir.⁴⁶

Ülkede, etnik kimlik göz önünde tutulmadan bütün halka "Bosnalı" denmektedir. Ancak Yugoslavya döneminde sadece Müslüman Slavları ifade etmek için "Boşnak" kelimesi kullanılmıştır. Dolayısıyla Sırp ve Hırvatların çoğu, Müslümanları çağrıştırdığı için "Bosnalı" adını kabul etmemektedirler. Sancak Müslümanları ise farklı bir coğrafyada yaşamlarına rağmen kendilerini Boşnak olarak adlandırmaktadırlar.

Dil, aynı zamanda Eski Yugoslavya'nın da resmî dili olan Sırp-Hırvatça adını taşıırken, parçalanmanın ardından Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sırpolar, bu dillerin üçünü de Sırpçanın birer ağızı olarak kabul etmektedir.

Boşnakçanın adlandırılması Sırpolar ve Hırvatlarla Boşnakları çoğu zaman karşı karşıya getirmiştir. Boşnaklar bütün Bosna'da aynı dilin konuşulduğunu, dolayısıyla ülkenin bir bütün olduğunu anlatmak için dillerine "Bosanski" (Bosnaca) diyorlar. Hırvatlar ise buna karşı çıkıp Boşnakçayı "Boşnački" (Boşnakça) olarak adlandırıyorlar. Hırvatların karşı çıkışının altında Bosna'daki Hırvatların Bosanski adı altında Boşnaklarla aynı

⁴⁴ ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Ankara: Köksav Yayınları, 1993; Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Kültürü* (Hazırlayan: Turan Yazgan), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

⁴⁵ Öztürk, a.g.m., s.238.

⁴⁶ Süer Eker, (2006), "Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine", *Mili Folklor*, S. 72 (2006), s.74.

dili konuştuğuna reddiye bulunmaktadır. Hırvatlar kendi dillerini tavizsiz Hırvatça olarak adlandırınca, Boşnakların dilinin de Boşnakça olması gerektiğini söylüyorlar. Bu konuda taraflar taraflar bazen büyük tartışmaların içine giriyorlar. Mesela çok küçük bir olayda Mostar'da bulunan AGİT'in basın kurulu bir Hırvat'a uyup resmi açıklamasında Boşnak dilini "Boşnaçki" şeklinde ifade edince Boşnak tarafı kıyameti kopardı. Ülkede dil meselesi dört yıl süren savaş sonunda Bosna'nın iki yönetim bölümünden, Sırp Cumhuriyeti ve Boşnak-Hırvat Federasyonu'ndan oluşan bir devlet haline gelmesiyle nispeten çözümlenmiş görünüyor. Sırp Cumhuriyeti Anayasasında resmi dil Sırpça, Federasyon Anayasasında Boşnakça ve Hırvatça olarak geçiyor. Bunların üzerinde olan Bosna Anayasasında dolayısıyla iki birimin anayasası da tanınarak, her üç dil resmi kabul ediliyor. Böylece tüm vatandaşları ağız ve vurgu olarak birbiriyle aynı dili (Bosanski) konuşan ve insanların konuşmasından milli kimliği anlaşılmayan ülkede tüm resmi işlemler birbirinin aynı ve kopyası üç dil üzerinden yapılmak durumunda bulunuyor.⁴⁷

Boşnakçada çok sayıda Türkçe kelime ve ifade kalıbı bulunmaktadır. Bu durum, Boşnakların Müslüman olmalarıyla ve Türklerin uzun yıllar bu topraklarda hakimiyet sürmeleriyle ilgilidir. Ülkedeki Boşnaklar, genelde Latin ve nadir olarak da Kiril alfabesini kullanırlar. Dinî alanda Arap alfabesi hâlâ işlevseldir. Sırpların alfabesi Kiril'dir; Hırvatlar ise Latin harfleri ile yazmaktadırlar. Fakat bu dillerin ve alfabelerin kullanımı, resmî olarak eşit statüdedir.

KARADAĞ

Yugoslavya'nın kurucu cumhuriyetleri dağıldıktan sonra, önce *Yugoslavya Federal Cumhuriyeti*; daha sonra da *Sırbistan-Karadağ* adı altında varlığını sürdürmüş bir devlettir. Sırbistan ile meydana getirdiği bu iki birleşme de Yugoslavya'yı yaşatma çabasının bir yansımasıdır. Aslında bu çabadaki ana rol Sırbistan'a aittir, çünkü Yugoslavya ülkelerinin dağılmasını asıl istemeyen devlet Sırbistan'dır. Ancak bu amaçla kurulan son birliktelik, 3 Haziran 2006'ya kadar devam edebilmiştir. Karadağ bu tarihte resmen Sırbistan' tan ayrılmış ve bağımsız bir ülke olarak Balkan coğrafyasındaki yerini almıştır.

Bu bağımsızlık, "Büyük Sırbistan" hayalini ortadan kaldırdığı düşüncesiyle özellikle Hırvatistan ve Bosna Hersek gibi komşu ülkeler tarafından sevinçle karşılanmıştır. En çok sevinenlerden biri de Kosova olmuştur.

⁴⁷ Osman Karatay, "Bir Siyaset Dili ve Dil Siyaseti: Boşnakça", *Avrasya Dosyası*, Cilt 5 (Yaz, 1999), s.294.

Çünkü bu durum, Kosova'nın bağımsızlık yolunu açan önemli bir gelişme olarak görülmüştür.⁴⁸

Karadağ'da Sırpçanın İjekav lehçesi konuşulmaktadır. Kiril ve Latin alfabelerinin kullanımı eşit statüdedir; ancak Latin alfabesi daha yaygındır. Ulusal ve etnik azınlıkların yoğun yaşadıkları yerlerde onların dilleri ve alfabeleri resmî olarak kullanılmaktadır.

Ekim 2007'de yürürlüğe giren yeni anayasa ile ülkede yaşayan bütün milletler Karadağ vatandaşı kabul edilmiş; dolayısıyla nüfusun % 43'ünü oluşturan Karadağlılara herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Bu anayasa-da devletin resmî dili, Karadağ dili olarak belirtilmiş; ancak Sırpça, Boşnakça, Hırvatça ve Arnavutça da resmî diller olarak kabul edilmiştir.

SIRBİSTAN

3 Haziran 2006'da Sırbistan-Karadağ birliğinin resmen sona ermesiyle tek başına bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Nüfusunun % 82'si Sırptır; geri kalan %18'lik kısım ise Macar, Boşnak, Roman ve diğer azınlıklardan oluşmaktadır.

Eski Yugoslavya Federasyonunun en geniş ulusunu oluşturan Sırplar, bugün Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kosova başta olmak üzere Balkanlarda yaygın olarak yaşayan bir topluluktur.

Ülkenin resmî dili, Slav dillerinin güney koluna mensup olan Sırpçadır. Anayasanın 8. maddesinde bu dille ilgili şöyle bir tanımlama yapılmaktadır: "Sırp linguistik vurgularını ekav ve ijekav olarak temsil eden dile Sırp dili denir." Sırpça konuşanların büyük çoğunluğu Sırbistan dışında Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da yaşamaktadır. Hem Kiril, hem de Latin alfabesinin kullanıldığı bu dilde her ses için bir harf seçilmiştir; bu yüzden de yazıldığı gibi okunan bir dildir.

Sırbistan'ın en önemli sorunlarından birisini, uzun zamana kadar Kosova sorunu teşkil etmekteydi. Bu sorun, Sırpların büyük tepkisine yol açmış olsa da Kosova'nın bağımsızlık ilânıyla şu an için son şeklini almış görünmektedir. Böylece iki özerk bölgesinden birini kaybeden Sırbistan'ın elinde sadece Voyvodina kalmıştır.

Osmanlı döneminde Banat olarak bilinen Voyvodina, Sırbistan'da etnik çeşitliliğin en yoğun olduğu bölgedir. 2 milyonluk nüfusun büyük bölümünü Sırplar oluştururken; en fazla etnik azınlığı ise Macarlar meydana getirmektedir. Bunlar dışında Ruthenler de bölgede kamuoyu oluşturabilen bir halk topluluğudur. Ancak Voyvodina'daki azınlıklar, özellikle 1990 sonrasında çeşitli baskılarla karşılaşmışlardır. Meselâ 1989'daki anayasa değişikliğiyle dönüşümlü parti ve vilayet meclisi hakları ellerinden alın-

⁴⁸ Erhan Türbedar, "Sırbistan ve Karadağ'ın Yolları Ayrıldı", *Stratejik Analiz* (Haziran 2006), s.75.

miş; bölgedeki okullarının sayısı azaltılmış ve kapatılan okulların yerlerine Sırp akademisinin şubeleri açılmış; başta Macarlar olmak üzere devlet kademelerinde görev yapan memurlar görevlerinden alınmıştır. Ayrıca bölgeyi terk etmeye zorlanmışlar; kimi zaman da şiddete maruz kalmışlardır. Hırvatistan ve Bosna'daki savaş sırasında on binlerce gencin silah altına alınmak istenmesi ise özellikle pek çok Macar'ın bölgeden ayrılmasına sebep olmuştur.

KOSOVA

Fiilen Birleşmiş Milletlerin himayesinde, resmen Sırbistan idaresinde bulunan Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilân ederek Sırbistan'dan ayrılmıştır. Kosova'yı ilk tanıyan devlet ABD, daha sonra Arnavutluk olmuştur. Türkiye, İngiltere, Almanya ve Afganistan da ülkeyi ilk tanıyanlar arasındadır. Kosova'yı hâlâ Sırbistan'ın özerk bir bölgesi olarak gören Sırbistan ve Rusya ise bu bağımsızlığı tanımayacaklarını duyurmuşlardır.

2 milyonluk nüfusun % 88'ini Arnavutlar, % 8'ini Sırplar, geri kalanını ise Türkler, Boşnaklar ve Gorallılar oluşturmaktadır. Fakat çoğunluğu teşkil etmelerine rağmen Arnavutlar, bağımsızlığa kadar ülkede azınlık muamelesi görmüşlerdir.

Sırplar ve Arnavutlar, yıllarca aynı toprakları paylaşmalarına rağmen birbirlerine düşman iki toplum gibi yaşamışlardır. Aralarındaki sorunların ana kaynağı, Kosova'nın en eski sakinlerinin kimler olduğu meselesine dayanmaktadır. Bu sebeple taraflar, birbirlerine karşı üstünlük elde etme çabası içinde bulunmuş; dil, din, kültür bakımından da farklı yaşadıkları için aralarında daima bir kopukluk ve soğukluk hâkim olmuştur.

Arnavutlar, köklerinin İlliryyalılara dayandığını ve daha antik dönemlerden itibaren Kosova'da yaşamaya başladıklarını; Sırpların bu bölgeye sonradan geldiklerini söylemektedir. Sırplar da benzer bir şekilde Kosova'yı kendi toprakları olarak görmektedir. Onlara göre Sırp kimliğini şekillendirmede önemli bir yeri olan kilise ve manastırların en büyükleri Kosova'da inşa edilmiştir. Meselâ Sırp Ortodoks kilisesinin patrikhanesi 1219 yılında Kosova'da yapılmıştır. Dolayısıyla bu bölgenin gerçek sahipleri Sırplardır.⁴⁹

Ülkede resmî olarak konuşulan diller Arnavutça ve Sırpçadır. Yerel dil olarak kabul edilen Türkçe, sadece Prizren Belediyesinde resmî dil statüsüne sahiptir. Burada yaşayan etnik grupların dille ilgili hakları 2007 yılında hazırlanan *Kosova Statüsü Genel Anlaşma Önergesi* ile belirlenmiştir. Buna göre Kosova'da Sırpça ve Arnavutça resmî dil olarak tanınacak; ül-

⁴⁹ Erhan Türbedar, "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı I*, Çorum/Ankara: Karam & Vadi Yayınları, 2007, s.80.

kede yaşayan herkes hiçbir ayrılık gözetilmeksizin yasalar önünde eşit haklara sahip olacak; ulusal ve etnik azınlıkların kültür, dil, din ve kimliklerinin korunması garanti altına alınacak; topluluklar, temsil etme ve edilme haklarına sahip olacak; kendi eğitim kurumlarını oluşturabilecek; dillerini, yazılarını ve alfabelerini özgürce kullanabileceklerdir.

Türkler bugün Prizren Mamuşa, Priştine, Gilan, Dohırçan, Mitroviça ve Vıçitrn gibi yerleşim merkezlerinde toplam 11 ilköğretim okulunda ve 6 lise ile Priştine Üniversitesinde eğitim görmektedirler. Ayrıca Türklere yönelik yayın organları da bulunmaktadır. Meselâ haftalık Tan Gazetesi ile Türk Demokratik Birliğine ait Sesimiz Gazetesi; Çevren, Çığ, Kuş, Bay, İnci dergileri; günde yarım saat haber yayını yapan Priştine Televizyonu ve yerel radyolar bulunmaktadır. Kosova ve Sancak Türkleri, Balkanlardaki diğer Türk toplulukları gibi dil ve kültürlerine bağlı kalmaya çalışmakta; Türkiye'ye bağlılıklarını sürdürmektedirler. Kosova'da yaşayan Türklerin çoğu eski Yugoslavya dönemindeki haklarından daha geride olduklarını düşünmektedirler. Dinsel bakımdan aynı inancı paylaşan Arnavut çoğunluğun arasında dillerini kaybetmenin daha kolay olacağını ileri süren Türk toplumu temsilcileri Türkçenin resmi dil statüsünde olmasını talep etmektedirler. Din birlikteliğinin asimilasyonu hızlandıracağını belirten KDTP Prizren Şube Başkanı Orhan Lopar "Kosova'da Türkçeyi yaşatmak için gerekirse savaşırız" demektedir. Biz Kosovalı Türklerin burada inandığımız mücadelesini verdiğimiz bir davamız var. Kosova'da Türkçeyi yaşatmak içi gerekirse savaşacağız. Bizi Sırlardan ayıran çizgi dilimiz ve dinimizin farklı olmasıdır. Ancak Arnavutlardan ayıran çizgide sadece dil farklılığı var din aynı. Bizim dilimiz ortadan kalkarsa ilerde bizim Arnavut'tan hiçbir farkımız olmayacak.⁵⁰ Kosova'da savaşın ardından bölgedeki Türklerin en önemli mücadelesi, 1974 Kosova Anayasası'ndan kaynaklanan Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesidir. Bu mücadele sonuçsuz kalmamış ve 22 Eylül 2006 tarihinde mecliste 59 kabul, 7 red, 3 çekimser oyla Prizren'de Arnavutça ve Sırpça ile birlikte Türkçe de resmi dil olarak kabul edilmiştir. Ancak şu da bir gerçektir ki tek bir Sırp'ın bulunmadığı yerlerde Sırpça resmi dil olarak kabul edilmesine rağmen birçok Türk'ün yaşadığı bölgelerde Türkçe resmi dil olarak kullanılamamaktadır.

Etnik köken, din ve dil farklılıkları gözetilmeksizin halkın refah seviyesinin yükseltilmesi ve eşit imkânlarla sahip olmalarının sağlanması Eski Yugoslavya cumhuriyetlerinde yaşayan halklar başta olmak üzere bütün Balkan halkları için özel bir önem taşımaktadır. Bu halklara her bakımdan eşit muamele görecekları ve eşit koşullarda yaşayacakları bir ortam sunulduğunda, aralarındaki farklılıklar giderek problem olmaktan çıkacaktır.

⁵⁰ Elif Tokmak, *Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Kosova Sorunu ve Kosova Basını*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.30.

KAYNAKLAR

- AKMAN, Halil (2006), Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk'un Balkan Ülkeleri Ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- ARTUN, Erman (2003), "Osmanlının İlk Dönemlerinde Türk Ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim", *Folklor/Edebiyat*, 33/1, s. 99-105.
- BİÇER, Ali (2003), Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- BRAHAJ, Sokol (2009), Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- BROWN, L. Carl (2000), *İmparatorluk Mirası. Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (çeviren: Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUGARSKI, Ranko (2004), "Language policies in the successor states of former Yugoslavia", *Journal of Language and Politics*, III/2.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim (1993), *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Köksav Yayınları, Ankara.
- DARKOT, Besim (1997), "Balkan", *İslâm ansiklopedisi 2*, MEB Yayınları, Eskişehir.
- EKER, Süer (2006), "Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine", *Mili Folklor*, S. 72.
- FRIEDMAN, V. A. (2006), "Balkans as a Linguistic Area" (ed. Keith Brown), *Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd Edition*, Oxford.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız; Aslıhan Dinçer (2007), "Balkanlarda Dil ve Kimlik", *Balkanlar El Kitabı III*, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara.
- GÜMÜŞ, Okan; Aziz Sevi (1996), *Ansiklopedik Uluslar Arası İlişkiler Sözlüğü*, Polat Yayınları, Ankara, s.209.
- HAKSÖZ, Cengiz (2007), Linguistic Rights Of The Turkish Minority In Bulgaria, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- İNALCIK Halil, "Balkan", *Encyclopedia of Islam (New Edition)*, vol. 1, Leiden: Brill, 1986, s.998-1000.
- İNALCIK Halil, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996, s.67-108.
- KARATAY, Osman (1999), Bir Siyaset Dili ve Dil Siyaseti: Boşnakça; Avrasya Dosyası, C., 5, (Yaz, 1999), s.283-295.

- KARPAT, Kemal H. (1992), "Balkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 5, İstanbul.
- (2004), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çeviren: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara.
- KIR, Alpaslan (2008), Türkiye'nin Makedonya Politikasının Balkan Politikası İçerisindeki Yeri, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KURUBAŞ, Erol (2004), Asimilasyondan Tanımaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
- KUTLU, Sacit (2007), *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (1999), *Balkanlarda Pomak Kültürü* (Hazırlayan: Turan Yazgan), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN-DUVAN, Ayşe (2004), "Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları", *Avrasya Dosyası Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*, Cilt 10, Sayı 2, Yaz , s. 190-230.
- ÖZÖNDER, Cihat (2001), "Balkan Gelişmeleri: Makedonya Sorunu", *Kök Araştırmalar*, III/1.
- ÖZTÜRK, Osman Metin (1999), "Balkanlar: Genel Durum ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Kök Araştırmalar*, I/2.
- SMITH, Anthony D. (2002), *Ulusların Etnik Kökeni* (çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- SÜLEYMANOVA, Aylin (2010), Bulgaristan Hak Ve Özgürlükler Hareketi'nin Üye Profilindeki Değişimi Ve Azınlıklar Üzerindeki Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TAŞ, Muharrem (2007) , Bulgaristan ve Yunanistan'da Türk Azınlıkların Siyasi Hakları, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- TAŞTAN, Yahya Kemal (2006), "Balkanlarda Ulusçu Hareketler", *Balkanlar El Kitabı I*, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara.
- TODOROVA, Maria (2003), *Balkanları Tahayyül Etmek* (çeviren: Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOKMAK, Elif (2010), Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Kosova Sorunu Ve Kosova Basını, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- TÜRBEDAR, Erhan (2006), "Sırbistan ve Karadağ'ın Yolları Ayrıldı", *Stratejik Analiz*, Haziran.
- (2007), "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı I*, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara.
- ÜÇYILDIZ, Ceyda (2006), Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasında AB'nin Rolü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- WACHTEL, Andrew Baruch (2009), Dünya Tarihinde Balkanlar, Doğan Kitap Yay. İstanbul.
- YAŞIN, Gözde Kılıç (2011), Makedonya Örneğinde Yeni Devlet Modeli, Kamu Ruhu: Postmodern Kimliksizliğe Karşı Duruşlar, Editörler: İkbal Vurucu-Mustafa Yiğit, Palet Yayınları, Konya, s.350-367.
- YERASIMOS, Stefanos (2002), *Milliyetler ve Sınırlar. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (çeviren: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ZAHOVIÇ, Amela(2005), "1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.